

ZAPISKI IN GRADIVO

PETDESETLETNICA DR. ANTONA SLODNJAKA

Sredi junija je dr. Anton Slodnjak praznoval svojo petdesetletnico. Za seboj ima okoli dvajset let zelo marljivega slavističnega dela. Z njim si je pridobil ime ne samo med delavci svoje stroke, ampak tudi v širokem krogu izobraženih in preprostih bralcev. Njegovo znanstveno in leposlovno obravnavanje je tako, da je moralo takoj zbuditi pozornost, živahne razgovore in polemike, ki so razgibale tako slavistični svet kakor široko beroče občinstvo.

Slodnjak se je rodil 13. junija 1899 v vasi Budkovci pri Juršincih v Slovenskih goricah. Doma je iz kmečke hiše. Zanimanje za slovstvo se mu je zbudilo že v ljudski šoli. Prvo tako večjo spodbudo je pomenil Gregorčič, ki ga je bral mlad učitelj otrokom. Pri njem je dobival Slodnjak slovenske, bral pa je tudi hrvatske knjige, ki jih je imel kaplan. Veselje do knjige je bilo v njem neugnano in s knjigo je hodil tudi na pašo, če jo je le mogel prej kam skriti, da je ušla očetovemu natančnemu pregledu. Kot najstarejši otrok je pač moral pomagati pri delu, ne pa se motiti z njo in zanemarjati živino. Zato je tudi precej pozno odšel v gimnazijo v Maribor. Tu mu je bila na razpolago predvsem bogata nemška knjižnica. Postrželjiva knjižničarka mu je nalagala cele kupe knjig. Iz njih in iz tistih, ki si jih je sam kupoval, je spoznal posebno moderno nemško in svetovno literaturo. Knjižničarka Súdmarke ga je mogla slepiti z bogastvom nemške kulture, ne pa izpodkopavati njegove narodne zavesti, kar je bil sicer namen ustanove, v kateri je služila. Kmečki fant je v Mariboru trčil na zagrizeno, pretepaško velenemško mladino, srečal pa se tudi s podtalnim delom ljudi, ki so pripravljali pot Jugoslaviji. Napetost, ki jo je povečala prva svetovna vojska, je zbudila v njem še večjo slovensko zavest. Zaradi neke prerevolucionarne naloge je bil klican k ravnatelju, ki mu je z drastičnim nemim zgledom kazal, da ne gre slepo z glavo zaletavati se v zid. Po šesti je moral zaradi vojske za eno leto pretrgati šolanje in iti k vojakom. Po štajerskih šolah je te čase vladalo še dosti ilirskega duha, ki sta ga netila močna pokrajinska zavest in odpor proti Kranjcem. Tega duha pa je začel v mladem Slodnjaku preganjati že Gregorčič, še bolj pa Prešeren. Njegova pesem je bila zanj pravo razodetje. Zavest, da je doma z zemlje, ki ji je treba pribojevati večje priznanje in večji delež v slovenskem življenju, se sicer v njem tudi poslej ni zatrla. Ali Prešeren mu je prepričevalno odkril, kako je s svojo zemljo vred tesno zvezan z vso slovensko skupnostjo. Videl je, da je Prešeren prav tako njegov. Med dijaki je veljal za Prešernovega poznavalca.

Odločitev za univerzitetni študij mu je pripravila težke boje. Nazadnje je prav zaradi branja spisov prof. Prijatelja pustil agronomijo v Zagrebu in odšel na slavistiko v Ljubljani, kjer je po kratkem omahovanju ostal. Univerzo je končal leta 1924, ko je tudi doktoriral z disertacijo o štajerskem rojaku Davorinu Trstenjaku. V letih 1925—27 je bil — z majhnim presledkom, ki ga je terjala vojaščina — s stipendijo v Krakowu, kjer je bil nekaj časa tudi lektor slovenskega jezika. Po vrnitvi je stopil v profesorsko službo na Trgovski akademiji v Ljubljani, kjer se je dijakom zelo priljubil posebno zaradi gorečega predavanja, s katerim jih je navduševal za slovensko slovstvo. Po sovražni zasedbi so ga dali Nemci leta 1941 prvič zapreti, drugič pa je bil prav tako na njih zahtevo zaprt leta 1942. Med okupacijo je delal za Osvobodilno fronto, po osvoboditvi pa postal načelnik za strokovno šolstvo pri trgovskem ministrstvu. Od leta 1948 je izredni profesor za slovenski jezik in književnost na vseučilišču v Zagrebu.

Slodnjak je začel s publicističnim delom v Trgovskem listu, kjer so izhajali njegovi socialnopolitični članki in potopis po Grčiji in Bolgariji. Vrsto slavističnih del pa začenja esej o poljskem pesniku Kochanowskem v LZ 1930. Ko se je bližala stoletnica Levstikovega rojstva, mu je prof. Prijatelj prepustil urejevanje Levstikovega zbranega dela. Liberalna Tiskovna zadruga, ki je bila že prej določena kot založnica, je hotela samo izbor, kar je pomenilo za prof. Prijatelja veliko razočaranje. Slodnjak je sam našel založnika pri Jugoslovanski knjigarni. Tu so sicer odložili pesmi, ker je bilo še nekaj Golarjevega izbora in ker so se bali variant. Tako je začelo l. 1931 izhajati Levstikovo Zbrano delo s tretjim zvezkom in prenehalo l. 1935 s šestim. V teh štirih knjigah je Slodnjak kritično uredil in z literarnozgodovinskimi uvodi in opombami opremil Levstikove pripovedne, dramske in kritične spise. Preden je to delo dokončal, je začel leta 1934 prav tam izdajati Erjavčovo Zbrano delo. Do leta 1939 so izšli štiri zvezki, v katerih je enako obdelal tudi Erjavčevo prirodopisno delo. Sredi teh izdaj je leta 1934 izšel pri Akademski založbi njegov obširni Pregled slovenskega slovstva. Prištejmo še njegove številne članke in kritike, ki jih dobimo od leta 1931 naprej v SBL, Slovincu, DS, pozneje v Sodobnosti, Obzorjih, Dejanju, Slovenskem jeziku in drugod, zraven pa še Neitrohnjeno srce, biografski roman o Prešernu, ki ga je izdal leta 1958 v dveh knjigah, pa imamo za to prvo desetletje podobo naravnost izrednega, silno vztrajnega in raznovrstnega dela. Nadaljeval je še z večjim osnutkom biografskega romana o Levstiku in njegovem času, ga v glavnem do prihoda okupatorjev izgotovil in dal v tisk, toda vojska je izid zavlekla do leta 1947, ko je izšel v dveh zajetnih knjigah pod naslovom Pogine naj — pes! Kljub velikemu upravnemu in organizacijskemu delu, ki ga je imel zdaj kot načelnik oddelka pri ministrstvu, se je lotil ljudske izdaje Prešerna, ki jo je bilo treba v začetku 1946. leta v najkrajšem času prirediti, komentirati in ji napisati uvod. V zbirki Zbranega dela slovenskih pesnikov in pisateljev pri Državni založbi je leta 1948 izšel v njegovi ureditvi prvi zvezek Levstikovih pesmi z obsežnim komentarjem in variantami, istega leta je izšel v njegovi priredbi komentiran izbor Milčinskega »Cvetje in trnje«. Prav tako se je do zdaj nabralo veliko njegovih govorov ob raznih spominskih slovesnostih, člankov in kritik v Slovenskem poročevalcu, Novih obzorjih, Novem svetu in Slavistični reviji. V Zagrebu se čuti njegova spodbudna delavnost ne samo na univerzi, ampak tudi pri Matici Hrvatski, ki ji je svetovalec za slovenske stvari, medtem ko je za Akademijo znanosti in umetnosti v Zagrebu prevzel slovenski del v izdaji Vrazovega Zbranega dela.

Največ dela in zanesene vneme je Slodnjak posvetil Levstiku. Bil mu je blizu že zaradi odkritosti in gorečnosti, ki jo je razodeval v nastopu, zaradi demokratičnega pogleda na ljudstvo in poudarjanja, da se literatura ne sme odtrgati od njegovih osnov in poživljajočih virov. Mikale pa so ga tudi mnoge nerazjasnjene strani v njegovem življenju in delu kakor celoten oris te velike, psihološko težko določljive osebnosti. Tu je načel marsikatero zanimivo vprašanje in uveljavil med drugim trditev, da pripada Tugomer v prvi vrsti Levstiku. Iz prizadevanja po sintezi je po dolgoletnem poglabljanju v gradivo dozorevala podoba, ki je v nji še zmerom veliko prvotnega zanosa nad svojim junakom, pa je hkrati precej zanesljivo, človeško široko in stvarno zajeta. To sintetično prizadevanje je kazal tudi njegov Pregled slovenskega slovstva. Njegov namen je bil ob slovstvenem razvoju upodobiti rast iz ljudstva v narod in poudariti samostojnost našega slovstva, kar je bila aktualna potreba v tedanjem boju za slovenstvo. Prav tako sodobno je bilo poudarjanje, da je literarno ustvarjanje odvisno od gospodarskih in družbenih razmer. Pri tem je izdelal precej dobro literarne postavbe iz Štajerske, Mladoslavence in novejšje, ki jih tudi najbolj nadrobno pozna. V ocenah in člankih je povedal marsikatero zanimivo sodbo in pripombo k delu naših literarnih zgodovinarjev, očrtal v uvodu v Prijateljeve Duševne profile pisateljevo življenje in delo, kritično dobro označil in z raznih novih strani osvetlil ne samo Stritarja, Cankarja, Župančiča, marveč tudi novejšje, n. pr. Bevka, Prežihovega,

M. Kranjca, Ingoliča, Kocbeka, Pavšiča-Bora in druge. Odkrito je zavračal artizem in pasivnost nasproti perečim sodobnim vprašanjem, kakor je prav tako odkrito zagovarjal literaturo, ki jih je doživeto obravnavala in iskala rešitve iz njih.

To je v skladu z njegovo odkrito in dinamično naravo, ki jo nekateri imenujejo temperamentnost. V tem mu je prve čase prilival netiva ekspresionizem. To kaže, zlasti v njegovem zgodnjem delu, romantično poudarjanje zveze z zemljo in z izročilom kakor poudarjanje skrivnostnega nadaljevanja ljudskega ustvarjanja v nekaterih primerih umetne literature. Iz te narave izvira njegova širokopoteznost, ki ga poleg velike ljubezni, s katero obdeluje naše slovstveno ustvarjanje, mika še vse drugače kakor njegovega dragega učitelja Prijatelja. Zakaj ta zanos je večkrat entuziastična razvnetost za svojega literarnega junaka ali za svoje poglede in rešitve literarnozgodovinskih vprašanj. V njegovem pisanju je veliko ognja, kakršnega nismo bili dotlej vajeni v obravnavanju literarne zgodovine. Cutiš ga v polemiki proti tisti preteklosti, ki je ovirala ali krivo sodila napredne sile, kakor tudi v njegovem odnosu do nekaterih že uveljavljenih literarnozgodovinskih pogledov, ob katere postavlja svoje nove razdelitve in osvetlitve ter večji poudarek pokrajinskega slovstvenega delovanja. V njegovem značaju je, da išče vedno novih, nekonvencionalnih pogledov in odkritij, da odpira probleme, ki zbuja večkrat živahne pogovore in tudi ugovore. Njegova gorečnost mu namreč slika kdaj rešitve, kakršnih drugi ne morejo videti, in mu spreminja intuitivna ugibanja v dejstva, ki jih strastno in večkrat prav sugestivno brani. Zato je razumljivo, da svojega prostranega znanja ne podaja vedno v obliki znanstveno ograjene analitične razprave, ampak da mu je bližje esejistično obravnavanje, ki mu daje več prostosti. Esejistični način mu dopušča razmah v sintetično zajeto razlago, sprošča pa zraven ne samo pesniško nadahnjeno njegovega pisanja, ampak tudi fabulativnost, ki skuša izpolniti dokumentarno nerazjasnjena, pa zato toliko bolj mikavna mesta. To ga je privedlo do leposlovnega pripovedništva. V njem je videl pomembno obliko za seznanjanje ljudstva z našo kulturnopolitično preteklostjo. Tako je v romanu pokazal Prešerna. Snoval ga je iz dokumentarnega gradiva in iz fabulativno razpredene razlage pesmi, pa tudi iz čisto nevezane domišljije. Podobno je tudi z romanom o Levstiku. Pri njem se je mogel bolj naslanjati na gradivo, ki je obširnejše, človeška skušnja in umerjenejši pogled pa sta mu pomagala do stvarnejše sodbe o času in ljudeh, ki jih prikazuje. Literarnozgodovinsko usmerjenemu bralcu je žal za zgodovinsko jedro, ki se iz leposlovne pripovedniške oblike ne dá vselej izluščiti. Žal mu je posebno zato, ker vidi, da je Slodnjak v obravnavanih področjih bolj razgledan kakor kdor koli. Vendar tudi tak bralec ne more mimo Slodnjakove leposlovne interpretacije.

To njegovo pisanje je podobno literarnozgodovinskemu. V njem je mnogo razgibanosti in širokopoteznosti, v njem pa tudi vrvi vse polno idej, novih pogledov in vprašanj, ki privlačujejo širše kroge bralcev kakor sicer katero koli podobno delo. Strokovnjaka pa spodbujajo tudi takrat, kadar jim ne more pritegniti v celoti. Prvo ugotovitev je treba še posebej poudariti. Pred Slodnjakom je zanimalo obravnavanje literarne zgodovine predvsem izobrazbenca, večkrat samo slavista. Slodnjak je to zanimanje izredno razširil. S privlačnim pisanjem mu je uspelo, da je postalo široko, ljudsko. Po njegovem delu spoznavajo našo kulturnopolitično preteklost najširše plasti. Pred njimi rasejo postave naših največjih mož v literaturi, ob njih pa cela vrsta tistih, ki so jih prej poznali skoraj samo po imenu. Tako prehaja tudi na bralca tista razvneta ljubezen, s katero spremlja pisatelj ne samo slovstvo, temveč vse prizadevanje naše preteklosti, da se iz še tako neugodnih razmer povzpne do čim višje kulture in do svobode. S svojim dinamičnim temperamentom, z delavnostjo, z veliko ljubeznijo do vsega našega, s človeško odkritosrčnostjo in širokostjo je Slodnjak zarezal v našo literarno zgodovino in v naše kulturno življenje globoko brazdo, na katero se zdaj lahko z zadovoljstvom ozira.

Lipo Legiša